

# Fossils and Floods: Perspectives on Natural Change and Halacha - Rabbi Schnall

## בראשית פרק ח, יח-כב

(יח) וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְנָשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ: (יט) כָּל הַחַיָּה כָּל הַרְמֵשׁ וְכָל הָעוֹף כָּל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ לְמִשְׁפַּחְתֵּיהֶם יֵצְאוּ מִן הַתְּבֵּה: (כ) וַיֵּבְרֹךְ נֹחַ מִבְּרַחַת ה' וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עִלְתַּיִם בַּמִּזְבֵּחַ: (כא) וַיִּזְרַח ה' אֶת רִיחַ הַפִּיחַ וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ לֹא אֶסְף לְקַלְלָל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא אֶסְף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי: (כב) **עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחֹם וְחֹרֶף וְיָוִם וְלַיְלָה לֹא יִשָּׁבְתוּ:**

## 1) ספורנו בראשית פרשת נח פרק ח פסוק כב

"לא ישובותיו" מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהגבלתי להם אחר המבול, וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משה היום, ובנטייתו תהיה סבת השתנות כל אלה הזמנים, כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משה היום, ובזה היה אז תמיד עת האביב, ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שהיה זה "כל ימי הארץ" עד אשר יתקן הקל יתברך את הקלוקל שנעשה בה במבול, כאמרו "הארץ החדשה אשר אני עושה" (ישעיה סו, כב), כי אז ישיב מהלך השמש אל קו משה היום כמאז, ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם, כמו שהיה קודם המבול.

## 2) רש"י הירש בראשית פרשת נח פרק ח פסוק כב

(כב) עוד כל ימי הארץ. מפרשים בדרך כלל כך: עונות השנה והיממה לא נהגו כסדרן בימי המבול; משום כך ניתנה כאן הבטחה: לא יהיה עוד מבול שני, ולא יחול שינוי במהלך הרגיל של העונות. פירוש זה מניח, שעונות השנה התחלפו לפני המבול, כדרך שהן מתחלפות היום. אולם, המסורות המקובלות בידינו מתנגדות להנחה זו. לדעת ר' יצחק בבראשית רבה (לד, יג) היו זורעים כללי המבול רק אחת לארבעים שנה. היה אביב תמיד, והעונות היו שוות זו לזו: "היה להם אויר יפה כמן הפסח עד העצרת". מזג האויר היה שווה בכל הארץ, והיבשה לא היתה ממוצלת; וכך היתה תחבורה מהירה מסוף העולם ועד סופו: "היו מהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה". וכן מוכח שם בפירוש: עונות השנה הנזכרות כאן נתקנו רק אחר המבול: "מכאן ואילך זרע וקציר וגו'".

כי האקלים שלפני המבול גרם לאריכות ימים; וכן בהמשך הדברים: "מכאן ואילך זרע וקציר וגו'": שינוי האקלים שלאחר המבול קיצר את חיי האדם. אמור מעתה: טיב הארץ, מעמדה ואקלימה היו שונים לפני המבול; והנחה זו מתאשרת גם על ידי תוצאות המחקר הגיאולוגי והפיזיקלי - גיאוגרפי. שרידים שנתגלו מוכיחים, שהיתה חלוקה שונה של העונות והחום; ופיצול הארץ על ידי ימים, נהרות, הרים ומדבריות וכיו"צ הוא מתאריך מאוחר יותר. והשוה עוד את מאמר חז"ל: "בשעה שהקבי"ה הביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם" (ברכות נט ע"א). נראה מכאן, שהבורא שינה את מעמד הכוכבים, וכך נפגע שיווי המשקל של כדור הארץ, - והוא שהביא את המבול בעקבותיו.

## 3) מלבי"ם בראשית פרשת נח פרק ח פסוק כב

כי קודם המבול לא נטה השמש במעגלו השנתי כ"ג מעלות מן המשווה לצפון ולדרום כמו שהוא עתה, רק מסלול השנתי היה אז ג"כ על קו המשווה או סמוך לו, וע"כ חיו בני אדם חיים ארוכים, כי לא ידעו מנגעי התקופות ושנוי העתים שזה סבה לשנוי האויר ונגעי בני אדם ומחלותם, והעתק הזה שנעשה בכדור הארץ במצבו נגד השמש שנה את האויר והפירות והחליש תוקף האדמה וכחה בהשקף על חיי האדם ובע"כ אשר עליה וכו'.

עוד שנוי ג' שיום ולילה לא ישבתו. שהארץ לא תתן פירותיה בקל כמו קודם המבול, ויהיו בני האדם מוכרחים לעבוד את האדמה תמיד להוציא לחמם לא ישבתו ממלאכה, וע"כ לא יתגברו עליהם ציורי התאוות אשר הם זונים אחריהם, ומזה אמרו חז"ל דב"י אסור לו לשבות, כי רק לבני ישראל התיר וצוה לשבות בשבת אבל ב"י נשאר באיסורו כמקדם:

Free rendering of a part of a discourse by Rabbi Israel Lipschitz of Danzig (author of the famous commentary on the Mishna, *Tiferet Yisrael*, given on Shabbat Hol-Hamo'ed Pessach 5602 (1842): *D'rush Or Ha-Hayyim*, printed in the *Yachin u-Boaz* edition of the Mishna, after Massechet Sanhedrin (Nezikin vol. 1, p. 107)

We are enabled to appreciate to the full the wonderful accuracy of our holy Torah when we see that this secret doctrine, handed down by word of mouth for so long, and revealed to us by the sages of the Kabbala many centuries ago, has been borne out in the clearest possible manner by the science of our generation.

## 4) תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף יא עמוד א

תילתא מילחא ותילתא טוויא אמר רב אמר לי ארא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי ארא ציידא כוורא טוויא באחיה אסוקה באבה מיכלי בבריה אשתי עליה אבה ואמר רב אמר לי ארא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון נופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי ארא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא שיכרא ולא המרא:

הדרן עלך משקין בית השלחין

## כוורא סמוך למסרחיה מעלי.

וסמן הוא תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון וגם משתי עלה אטיה דלמר בסמוך דמעלי וסמא נשתנו כמו הרפואות שבס"ס שאין טוית סמן היה לו שמה נהרות דנכל מעלי לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא כנלל דניס מיירי וס"ס דג ששמו כוורא ומשונה דנכרס האלו משאר דניס כדלמריין

## א) תלמוד בבלי מסכת פסחים דף עו עמוד ב

תני רב כהנא בריה דרב חיננא סבא פת שאפאה עם צלי בתנור אסור לאכלה בכותחא ההיא ביניתא דאיטווא בהדי בישרא אסרה רבא מפוזיקא למיכליה בכותחא מר בר רב אשי אמר אפילו במילחא נמי אסורה משום דקשיא לריחא ולדבר אחר.

## ב) רש"י מסכת פסחים דף עו עמוד ב

לדבר אחר - צרעת.

## ג) שולחן ערוך אורח חיים המזון סימן קעג סעיף ב

בין בשר לדגים, חובה ליטול משום דקשה לדבר אחר, וחמירא סכנתא מאיסורא (ועיין י"ד סי' קט"ז).

## ד) שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן קטז ב, ג

צריך לזוהר שלא לאכול בשר ודג ביחד, מפני שקשה לצרעת. ירחוץ ידיו בין בשר לדג... [רמ"א] יש לאכול דבר ביניהם ולשתות, דהוי קנוח והדחה (הגהות ש"ד סי' ע"ה ומביאו בגליון או"ח שם).

## ה) מגן אברהם סימן קעג ס"ק א

דקשה לד"א - ואפשר דבזמן הזה אין סכנה כ"כ דחזינן כמה דברים המוזכרים בגמ' שהם סכנה לרוח רעה ושאר דברים והאידינא אינו מוזיק דנשתנו הטבעיות וגם הכל לפי טבע הארצות ועבי"ד סי' שט"ז סי' ג' ובא"ע סימן קנ"ו וכ"כ הבי"ח בשם הרמב"ם:

## ו) בית יוסף יורה דעה סימן פז

אסור לבשל בחלב חוץ מבשר דגים וחגבים וכתב הר"ן (לו ריש ע"א) דכיון דלבשלן שרי משמע דלאכלן בחלב נמי שרי דאיסור בשר בחלב בלשון בישול אפקיה רחמנא וכן כתבו הרמב"ם (שם ה"ה) והרשב"א (תוה"א ב"ג ש"ד פה:). דלאכלן בחלב נמי שרי ומכל מקום אין לאכול דגים בחלב מפני הסכנה כמו שנתבאר בספר אורח חיים סימן קע"ג:

## ז) דרכי משה הקצר יורה דעה סימן פז אות ד

(ד) ולא ראיתי מימי נזהרין בזה וגם באורח חיים סימן קע"ג (עמ' תלג) אינו אלא שלא לאכלו בבשר משום סכנה אבל בחלב שרי ועיין לקמן סימן קט"ז (ד"מ אות ג) ולכן נראה שנתערב להרב בית יוסף בשר בחלב:

## ח) מחצית השקל אורח חיים סימן קעג ס"ק א

דקשה כו'. ועיין ביו"ד סימן ש"יו. דאע"ג דמדין השי"ס [בכורות כ, ב] פרה חולבת הולד שהולידה אחר זה פטור מן הבכורה, דמדחולבת ודאי כבר הולידה, אבל בזמן הזה אין זה סימן, דאפילו מבכרת קודם לידה יש לה חלב דנשתנו הטבעים: **ובאה"ע**. שכתב רמ"א אף על גב דמסיק השי"ס [נדה לח, ב] דיולדת לתשעה חדשים אין יולדת למקוטעים אלא תשעה חדשים שלמים, בזמן הזה נשתנה ויולדת למקוטעים:

## ערוך השולחן יורה דעה הלכות חלה סימן שכד

**סעיף ה** ודע שאחד מן הגדולים הרעיש העולם... והוי מחצה מכפי מדת האצבעים ולזה בהכרח לומר אחת משתים או שהאצבעות שלנו כפלים ברוחבן מהאצבעות שלהם וזה א"א שהרי הדורות מתמעטים והולכים אלא וודאי דהביצים שלנו נתקטנו במחציתם מהביצים שבימי חכמי הש"ס ולפי"ז כל השיעורים של תורה כמו כזית מצה בפסח ומרור ושיעור רביעית לקידוש ולהבדלה ולדי כוסות דלפי השיעורים הם ביצה ומחצה וכזית הוא חצי ביצה צריך עתה לכופלם כזית כביצה ורביעית כג' ביצים [צ"ל"ח פרק ערבי פסחים] ושמענו שיעוד שני גדולי הדור החזיקו בדעה זו [הגר"א והגרש"ז].

**סעיף ו** אמנם זה שכתב דהביצים נתקטנו א"צ לכך דהן אמת דבכל מקום ומקום יש ביצים גדולים וקטנים ועל זה שנינו בכלים [פי"ז מ"ו] כביצה שאמרו לא גדולים ולא קטנים אלא בינונים וכו' והכל לפי דעתו של רואה שהיא בינונית ע"ש אבל באמת ממדינה למדינה לא נשתוו בביצים לגמרי דיש מדינות שתרגולות שלהם מטיילין ביצים גדולים ויש מדינות שמטילות קטנות כאשר ידענו בחוש שזה ערך שלשים שנה שהובא למדינות שלנו תרגולות ממרחקים וקורין להן פרייסיסא או גאלאנסקי והביצים שלהן כמעט כפלים מביצות שלנו ועתה במשך הזמן הורכבו עם תרגולות דמדינתנו ונתקטנו מעט וכו' בספרו יבין שמועה כתב כן וז"ל ואני תמה מהמודדים בביצים שלנו לפי שאין כל המקומות שוין בביצים שיש מקומות שהן גסות כארצות אדום ויש מקומות שהן דקות כבארצות ישמעאל עכ"ל הרי שכבר העיר התשב"ץ על זה :

**סעיף ז** איברא דאם נאמר דעתה הוא כזית כביצה שלנו ובש"ס אמרו דאין בית הבליעה של אדם מחזיק יותר מביצת תרגולת ולפי"ז צ"ל דלפי ביצים שלנו מחזיק הבית הבליעה שני ביצים שלנו ודבר זה מוכחש בחוש ושמא תאמר דבזמן השי"ס היו האנשים גדולים משלנו דאינו כן כמו שבררנו בס"י ר"א בענין מקוה ששיערו חז"ל בגובה ג' אמות כפי קומת איש ולדעות רוב הפוסקים הוא עם הראש וג' אמות הם ח"י טפחים שהם ל"ו וויערסקעס וגם היום המלכות משערת כן בלקחה לצבא קומת אדם בינוני שני ארשין עם ד' וויערסקעס שהם ג"כ ל"ו וויערסקעס עם דד' אמות שבגמ' הם ג' ארשין שלנו ונמצא דהקומה שוה לזמן השי"ס :

### סעיף י

ולכן נלע"ד דדברי רבותינו קיימים ואי משום שאין השיעורים משתנים זהו מפני שאין הביצים משתנים כמ"ש התשב"ץ אבל בביצים גדולים שלנו פשיטא שבהם נוכל לשער בחצין כל שיעורי תורה שבכזית וכו' וכן המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ואין לפקפק בזה כלל:

## F-41

© F-41

### Worcestershire sauce with less than 1/60 anchovies

The first part of this *teshuvah* is reprinted from Volume II Issue #2 of *The Daf HaKachshus* and page 83 of the *Madrich*. See © F-42 for more on this topic.

**שאלה:** האם מותר להעניק "הכשר" לוואוסטרשי"ר סא"ס שיש בו מעט טעם דג אלא שהוא בודאי בטל בס', ומשתמשים בסא"ס הזה בכדי להטעים בשר בשעת בישולו?

**תשובה:** דעת המגן אברהם (סימן קע"ג ס"ק א') לפקפק ולומר דאולי בזמן הזה יש לומר דנשתנו הטבעים, ואין לאסור בשר שנחבשל בדגים, שהרי רופאי זמננו אומרים שאין בזה משום סכנה. ועי' דרכי תשובה (לסימן קט"ז ס"ק ט"ז), שגדולי האחרונים צירפו את דבריו לסניף להקל כשיש עוד צדדי היתר. ועיי"ש בפתחי תשובה (סק"ג) ובדרכי תשובה (ס"ק כ"א) שנחלקו הפוסקים לענין הך סכנה דבשר ודג שנחבשלו ביחד אם יש לחוש אפילו כשאין הדג נותן טעם בהכשר כגון באופן שכבר נתבטל בס'. ודעת האיסור והיתר (סי' כ"ג אות ז' הובא בט"ז ס"ק ב') ורוב הפוסקים להקל בזה והרבה פוסקים הוסיפו להקל עוד ולומר, דאין בכגון דא משום אין מבטלין וכו'. על כן בודאי מותר להעניק "הכשר" לסא"ס שכזה, שטעם הדג שבו כבר נתבטל בס', אפילו אם נדפס על הפתק שעל הבקבוק שהוא "סטי"ק סא"ס", וממילא מוכן שרוב הקונים יערבו אותו בבשר דיש לצרף דעת המגן אברהם עם דעת האיסור והיתר, וכנ"ל. ואין מן הצורך להדפיס תחת סמל הא"י שיש בו דגים. ואלו הקונים שרוצים להחמיר בזה, ושלא להשתמש בסא"ס הזה לבישול בשר יוכלו לעיין ברשימת המכילים שעל הפתק, ולקרוא שיש בו אנצוב"ז, ותו לא מיד.

**צבי שכתר**

עש"ק פ' שלח, תשנ"ג

כבר הודעתו דניחא לי בתהליך הנ"ל ויפה הכריע ידידי הרה"ג ר' צבי שליט"א שבמקום שיש דג בתערובת המאכל ביותר מא' בששים, שיש לסמנו בחיבת "fish" סמוך לסמל ההכשר שלנו, ובפחות מס' אין צריך אלא יש לכתוב רק ברשימת המכילים. אבל משום מעשה באתי להדגיש שיש לבדוק איך רשמוהו בין המכילים, כי בעובדא שמעריבים שמן של omega-3 הבא רובו מדגים, רגילים לרשום רק שם השמן (לדוגמא "omega-3 oils"), ובאמת צריך לכתוב שיש הגים בתוך המכילים ולכתוב בפירוט חיבת "דגים" או שם הדג, ובתלי זה לא יבינו ששמן זה הוא מדג.

י' שבט תשס"ה

ישראל הלוי בעלסקי

### תלמוד בבלי מסכת שבת דף קז עמוד ב

דתניא רבי אליעזר אומר ההורג כינה בשבת כהורג גמל בשבת מתקיף לה רב יוסף עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי אליעזר אלא בכינה דאינה פרה ורבה אבל שאר שקצים ורמשים דפרין ורבין לא פליגי ושניהם לא למדוה אלא מאילים רבי אליעזר סבר כאילים מה אילים שיש בהן נטילת נשמה אף כל שיש בו נטילת נשמה ורבנן סברי כאילים מה אילים דפרין ורבין אף כל דפרה ורבה.

### מגן אברהם סימן שטז ס"ק כ

כ (פמ"ג) (מחה"ש) מותר להרגה - לשון הרמב"ם פי"א רמשים שהווייתן מן הגללים ומן הפירות שהבאישו וכיוצא בהן כגון תולעים של בשר וכתולעים שבתוך הקטניות ההורגן פטור אבל רמשים שהן פרוין ורבים או שהווייתן מן העפר כמו הפרעושין (אף על פי שאינה פרה ורבה) ההורגן חייב ומשמע במ"מ דהא דקאמר ברישא פטור לאו דוקא אלא מותר לכתחלה דומיא דכינה ומ"מ התולעים הגדלים בפירות במחובר אסור להרוג דמקרי שרץ גמור :